

27. Рябінін-Скляревський О. З життя Одеської Громади 1880-х років // За сто літ: матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття / за ред. Михайла Грушевського. — Кн. 4. — Харків; Київ: Державне видавництво України, 1929.

Надійшла до редакції 06.01.2020 року

УДК 94(477.74)«18»

К. А. Гришина

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЛОВОДСТВА В ОДЕСЬКІЙ МИТНИЦІ КІНЦЯ XVIII ст.

Гришина Катерина Андріївна, асистент кафедри українознавства,
e-mail: Katryn-zz88@ukr.net

Одеська державна академія будівництва та архітектури,
вул. Дідріхсона, 4, м. Одеса, 65029, Україна

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена Одеському митному діловодству останньої чверті XVIII століття. Зроблена спроба класифікувати документацію по групах та представлений детальний аналіз ведення основних митних документів за перші п'ять років існування Одеської портової митної служби. Описана проблема перших підробок діловодства та вивчена спроба її вирішення за допомогою запровадження гербового паперу та печаті. Проаналізований документообіг від виникнення Одеської портової митної служби і до смерті російського імператора Павла I. Проблема досліджується на основі матеріалів Державного архіву Одеської області. У поставленій проблемі стоїть завдання розглянути загальний процес бюрократизації державного управління в умовах становлення та розвитку Одеської митної служби. З урахуванням досліджених матеріалів простежуються зміни у веденні документації, започатковуються правила оформлення документів, орієнтовані законодавчими актами павловської реформи. Наводяться важливі дані щодо закупки митних книг та їх призначення для Одеської митниці. Розглянуто підготовку звітної документації та усі проблеми, що виникали під час її створення.

Ключові слова: *Одеська митниця, архівні документи, митне діловодство, вхідна документація, внутрішня документація, вихідна документація.*

Е. А. Гришина

ОРГАНИЗАЦИЯ ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА В ОДЕССКОЙ ТАМОЖНЕ КОНЦА XVIII ВЕКА

Гришина Екатерина Андреевна, ассистент кафедры украиноведения, e-mail: Katryn-zz88@ukr.net

Одесская государственная академия строительства и архитектуры,
ул. Дидрихсона, 4, г. Одесса, 65029, Украина

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена Одесскому таможенному делопроизводству последней четверти XVIII века. Предпринята попытка классификации документов по группам и представлен детальный анализ ведения основных таможенных документов за первые пять лет существования Одесской портовой таможенной службы. Рассмотрена проблема первых подделок документов и изучена попытка ее решения с помощью введения гербовой бумаги и печати. Проанализирована деятельность по ведению документооборота с момента создания Одесской портовой таможенной службы и до смерти российского императора Павла I. Проблема исследуется на основе материалов Государственного архива Одесской области. В поставленной проблеме стоит задача рассмотреть общий процесс бюрократизации государственного управления в условиях становления и развития Одесской таможенной службы. С учетом исследованных материалов прослеживаются изменения в ведении документации, правила оформления документов ориентированы законодательными актами павловской реформы. Приводятся важные данные о закупке таможенных книг и их назначении для Одесской таможни. Рассмотрена подготовка отчетной документации и все проблемы, которые возникали во время ее составления.

Ключевые слова: Одесская таможня, архивные документы, таможенное делопроизводство, входящая документация, внутренняя документация, исходящая документация.

K. A. Grishina

ORGANIZATION OF OFFICE WORK IN ODESA CUSTOMS AT THE END OF THE XVIII CENTURY

Grishina Kateryna Andreevna, department of Ukrainian Studies, assistant, e-mail: Katryn-zz88@ukr.net

Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture,
st. Didrichsona, 4, Odesa, 65029, Ukraine

ABSTRACT

The article is devoted to the Odesa customs office work of the last quarter of the 18th century. An attempt is made to classify documents into groups and a detailed analysis of the main customs documents for the first five years of the existence of the Odesa port customs service is presented. The problem of the first fakes of documents is examined and an attempt to solve it by introducing stamped paper and printing is studied. The activity of document management from the creation of the Odesa port customs service to the death of the Russian emperor Paul I is analyzed. The problem is investigated on the basis of materials from the State Archive of Odesa Region. The problem poses the problem of considering the general process of bureaucratization of public administration in the context of the formation and development of the Odesa Customs. Taking into account the materials studied, changes are observed in the documentation, the rules for paperwork are oriented by the legislative acts of the reform of Paul I. Important data on the purchase of customs books and their purpose for Odesa customs are provided. The preparation of reporting documentation and all the problems that arose during its preparation were considered.

Key words: *Odesa Customs, archival documents, customs office work, incoming documentation, internal documentation, outgoing documentation.*

Постановка проблеми. Розвиток сучасного одеського митного діловодства пов'язаний з історичним досвідом ведення документації від дня існування митної установи. Структура вивчення митної документації з початку її становлення є дуже складним і довгим процесом.

Проблема вивчення діловодства Одеської портової митниці залежить від кількості збережених джерел XVIII століття, за якими можливо відстежити види митної документації, проаналізувати документообіг установи, а також розглянути порядок оформлення паперів.

Актуальною постає проблема тому, що в архівних справах митних установ значна кількість документації XVIII століття втрачена. Для повного вивчення документальних джерел, створених Одеською портовою митницею та її службовцями, знання особливостей справочинства обов'язкові. Науковим завданням є вивчення організації розвитку одеського митного діловодства кінця XVIII століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія митного діловодства кінця XVIII століття привертала увагу багатьох дослідників і має свою історіографічну традицію. Насамперед треба звернути увагу на літературу про митне діловодство. Серед сучасних російських авторів проблемою митної документації займалася дослідниця В. Г. Балкова. У своїй роботі вона дослідила розвиток внутрішнього діловодства митниць Російської імперії, зумовлене переходом на штатне укомплектування. Цей процес, як зазначає автор, був показаний як складова загального процесу бюрократизації державного управління в умовах становлення Російської імперії [1, С. 21]. Інший сучасний російський дослідник С. Є. Вородюхін у своїй праці вказує на загальні проблеми нестачі гербового паперу в митницях, розглядає історію створення гербового паперу, приділяє увагу формам оплати збору, пільг та покарань за порушення правил про гербовий збір [3].

Проблематикою збереження службової митної документації Південної України займалася українська дослідниця Ю. І. Головка [4]. У своїй статті автор надала коротку характеристику митним справам за XVII–XVIII століття, які збереглися до нашого часу в архівах. З досліджень Ю. І. Головка випливає, що саме централізація митної системи Російської імперії вплинула на знищення архівних справ митних установ.

Загальними проблемами історії митної справи та митної політики займалася російська дослідниця В. В. Пиляєва. Автор праці розглядає в простій і доступній для розуміння формі ряд аспектів від появи митних установ Київської Русі і до сучасного стану. У своїй роботі окреслює основні види документації, які існували на території Російської імперії і мали своє використання по всіх митних установах і заставах [12]. Російський дослідник М. М. Блінов також, як і В. В. Пиляєва, займався проблемою митної політики. У своїй праці звернув увагу на

формування і розвиток митної політики, показав її вплив у вирішенні завдань економічного підйому Російської імперії, зробив спробу класифікувати митну документацію та надав коротку характеристику впровадження митної бюрократизації в імперії [2].

Одеський історик XIX століття К. М. Смольянінов досліджував проблему створення Одеської митної служби, штатний набір митних службовців та надав окремі статистичні дані з митного діловодства. Праця К. М. Смольянінова має суцільно задокументований виклад, позбавлена будь-якого емоційного забарвлення та коментарів. Абсолютно всі наведені факти істориком підтверджуються посиланнями на архівні документи, літературні джерела, яких не залишилось [13].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Історія митного діловодства, як правило, вивчалася дослідниками на загальнодержавному рівні Російської імперії. Організація митного діловодства в Одесі залишається недостатньо дослідженою. На жаль, становленню митної документації дослідниками приділялось недостатньо уваги, а тому на сьогодні досліджень з цього питання практично немає. Саме тому виявлення кожного документа з історії одеського митного діловодства за XVIII століття привертає увагу до дослідження з даного питання.

Мета статті. Мета статті полягає в аналізі та вивченні історичних ознак становлення службової документації Одеської портової митниці від дня заснування 1795 року і до смерті російського імператора Павла I.

Досягнення сформульованої мети вимагає розв'язання таких дослідницьких завдань: детально дослідити справочинство та формування документів Одеської митної служби, на основі матеріалів Державного архіву Одеської області простежити процес накопичення митних справ за XVIII століття, систему ведення документації, а також розглянути значення централізації та уніфікації митного діловодства для Одеської митниці.

Викладення основного матеріалу. Вивчення історії митної документації Державного архіву Одеської області (ДАОО) допомагає простежити процес накопичення документації та формування архівних фондів митної служби. Дослідження історії організації одеського митного діловодства на основі аналізу

службової архівної документації дають змогу встановити процес змін та трансформацію митної служби, її структуру, розширення, структури ведення справ.

Створення Одеської митної служби розпочинається від 27 (дати подано за старим стилем) травня 1794 року. В цей день імператрицею Катериною II було підписано два рескрипти. Один з них адресований градоначальнику О. М. Дерібасу (в документах інколи позначен як Х. де-Рібас), в якому зазначалося про облаштування Одеського торговельного порту, а в іншому, адресованому графу П. О. Зубову, про будівництво Одеської митниці, карантину та укомплектування службового штату [13, с. 27].

На жаль, перших службових митних документацій від дня формування установи в ДАОО не збереглося. Історик Ю. І. Головка відзначила, що у 20-х роках XIX століття була проведена реорганізація архівних матеріалів і тому велика кількість документації підпала під списання й знищення.

Матеріали митної установи були розділені на потрібні і непотрібні. Потрібну документацію митна установа складала самостійно, орієнтуючись на власне розуміння потреби документа та потреб установи. Непотрібна — спалювалась в присутності спеціально створеної митними органами комісії [4, с. 212]. На сьогоднішній час в ДАОО зберігаються справи Одеської портової митниці з 1796 року. Завдяки документам Одеської митниці стає можливим хронологічно прослідкувати систему ведення митного діловодства кінця XVIII століття.

Наприкінці XVIII століття для митної системи Російської імперії розпочинається новий етап у діловодстві митних установ — процес централізації та уніфікації митної справи, який мав удосконалити виконання митними установами основних функцій [4, с. 210]. Ряд проведених митних реформ у Петербурзі не залишили без уваги Одесу, в якій була побудована її перша цивільна установа — митниця.

Одеська митниця веде початок з 12 квітня 1795 року — від офіційного дня її відкриття. З аналізу архівних документів, що збереглися, випливає, що однією з функцій Одеської митниці було збирання та зберігання інформації стосовно торгівлі, купецтва, переїжджиків, судноплавства, службовців даної установи, перевезення контрабанди та витрати на утримання

карантину. Будь-яка інформація фіксувалася у службовій документації митниці як для внутрішнього користування, так і у вихідних документах.

Документи, які збереглися в архіві стосовно Одеської митниці, необхідно розділити на три групи: 1) вхідна документація — законодавчі акти, накази імператора, розпорядження керівництва та посадових осіб; 2) внутрішня документація — митні книги, митні виписки, щорічні звіти, реєстраційні журнали; 3) вихідна документація — чернетки, копії, невідправлені документи митної служби.

Нині у ДАОО найбільшою групою за XVIII століття збереглися документи вхідної документації та вихідної — третя група фактично не виходила за межі митної установи.

Радник Катеринославської казенної палати митних справ Мілашевич Андрій Іванович, з початку існування Одеської митної служби, подбав про забезпечення необхідними бланками службових форм, інструкціями, вказівками, митним статутом та гербом.

Основним законодавчим актом, за яким працювала Одеська митна служба від дня її створення, був Митний статут, заснований ще 12 грудня 1755 року. Розроблений за планом російського начальника артилерійської канцелярії генерала-фельдмаршала П. І. Шувалова Митний статут 1755 року вперше конкретизував порядок у торгівлі та стягненні мита. Документ складався з преамбули, 15 розділів, які ділилися на 82 пункти [14, с. 1]. Від заснування Одеської портової митниці в Статут вносили поправки всього два рази за останню чверть XVIII століття.

В архівних матеріалах Одеської митної служби зберігся наказ Павла I, за змістом якого, щоб зберегти доходи Одеської портової митниці на товари, необхідно було запровадити додаткове мито згідно з прописаним у Митному статуті 1755 року [10, арк. 157]. Доречно відзначити, що визначення митної вартості завжди було копіткою роботою. Завдяки положенню, прописаному у Статуті, в архівних матеріалах досить часто зустрічається документація розпоряджень керівництва, які товари з Одеського порту дозволялося вивозити за кордон, яке мито стягувалось з товару, які товари дозволялося ввозити, який штраф оплачувався при вилученні контрабанди з корабля тощо.

Крім Митного статуту у 1798 році усім митним установам та заставам була надана інструкція, в якій пояснювався порядок додержання ведення діловодства.

Завдяки нормативній документації, до якої входив Митний статут та інструкція, на яку орієнтувалася Одеська митна служба, такого роду документи допомагали встановити правила, загальні принципи чи характеристику різноманітних видів діяльності у формуванні митного діловодства Одеси.

Пропонує класифікацію вхідної документації дослідник митної служби М. М. Блінов. За його твердженням організація митного діловодства почала складатися з моменту централізації та бюрократизації митних документів за допомогою проведених реформ кінця XVIII століття [3, с. 18]. Таким чином, з огляду матеріалів ДАОО пропонувану класифікацію М. М. Блінова можна зіставити з вхідною документацією Одеської портової митниці:

1) документи наказного типу вищих органів влади, які були достатньо одноманітними — більшість реквізитів не виділялася з тексту, тобто звернення, адресат, дата документа, зміст документа становив один суцільний текст і, як правило, документ починався з датування або позначення автора та адресата документа [10, с. 4];

2) документи царські — грамоти, які були адресовані одеським митникам про надання нагороди у вигляді земельних наділів або грошових винагород за заслуги у роботі [9, арк. 154];

3) доповіді або відписки керівництва — документація, яка надавалася до Сенату у вигляді звітів про роботу митної служби за певний час [11, арк. 1];

4) рапорти — службові митні повідомлення, доноси молодших за званням керівників старшим. Наприклад, повідомлення митного інспектора про те, що О. М. де-Рібас дозволив з Одеського порту відправити закордон сіль [11, арк. 1];

5) протоколи керівництва — документи, які фіксували будь-яку подію: затвердження списку штату або про звільнення посадових осіб за невиконання належних робочих зобов'язань [10, арк. 22, 33].

Усі накази Павла I стосовно митної служби надсилалися до Одеської портової митниці, майже до кожного розпорядження додавалася приписка з переліком губерній та застав Південного

регіону Російської імперії, в якій кількості їм необхідно надіслати копії царських наказів [10, арк. 100].

В перші роки існування Одеської митниці уся вхідна документація формувалася у рукописному варіанті, підписували перші три особи — директор, помічник та цолнер. Часто траплялися випадки підробок важливих документів або неналежна форма подання розпоряджень, що траплялося в результаті частих виправлень річних звітів керівництва. В такому випадку документація поверталася від Міністерства комерції до портової митниці з проханням переписати без виправлень.

З кінця XVIII століття в архівних матеріалах простежується тенденція уніфікувати митну документацію. Це робилось в першу чергу для того, щоб запобігти підробкам документів.

У 1799 році до Одеської портової митниці надходить наказ про обов'язкове ведення вхідної документації на гербовому папері [5, арк. 69.]. У внутрішній документації з'являються друковані бланки та форми, журнали для запису щоденних справ, що значно стало прискорювати процес оформлення. Для посадових осіб Одеської митниці вже не потрібно було готувати документи, а лише вписувати необхідну інформацію в певні місця бланка. Відбувається диференціація за видами митної діяльності і за видами товарів.

В результаті перегляду архівних матеріалів стає видно, що проводиться централізований перехід усієї вхідної митної документації на гербовий папір, а також обов'язково ставиться гербова печатка [5, арк. 30.]. Якщо документ потрапив до міністерства на звичайному папері, то він вважався неналежним чином оформлений і не розглядався. Гербовий папір став гарантом захисту документа від підробок.

Дослідник С. Є. Вородюхін відзначає, що на кожен лист гербового паперу ставилась печатка — двоголовий орел. Було три різновиди гербового паперу: 1) з великим клеймом по 10 копійок; 2) з середнім клеймом по 1 копійці; 3) з малим клеймом півкопійки за аркуш [3, с. 96]. Якими листами користуватися, залежало від ряду документів, для яких призначався кожен з цих трьох видів гербового паперу.

Враховуючи обсяг діловодства в Одеській портовій митниці, гербові листи доводилось заощаджувати — їх часто не вистачало. В матеріалах ДАОО зустрічаються накази митним

службовцям про накладення штрафу за зловживання гербовим папером. Доходило навіть до звільнення посадових осіб [8, арк. 49].

Листи з клеймом Одеська митниця замовляла наприкінці кожного місяця, подаючи рапорт до Міністерства комерції з описом кількості замовленого паперу, обов'язково вказувала вид листа та прописом записувалась вартість гербового паперу [7, арк. 49]. Таким чином, якщо в кінці місяця не залишалось листів то дозволялося писати на звичайному папері, але зі штампом та вказівкою, що відповідний гербовий збір був сплачений.

Наступну групу ділових матеріалів Одеської портової митниці складає внутрішня документація. На жаль, цієї групи документи в Одеському архіві не збереглися. Але до нашого часу залишилось декілька наказів, в яких відображається перелік основних документів, що відносились до внутрішньої групи. Перелік цих документів щорічно надавався у формі річного звіту до Міністерства комерції [5, арк. 178].

Дослідник В. В. Пиляєва зазначає, що вся внутрішня документація велася в митних книгах. Ця велика книга повсякденних записів про приходи (митні збори на дрібний товар) і витрати складалася з декількох переплетених тонких книг в одну масивну [12, с. 20]. Одеська портова митниця в митних книгах реєструвала результати огляду і оцінки товарів, сплати мита з купців, збори на провезення товарів, а також витрати зібраних грошей на казенні потреби.

Митні книги замовлялися по тому ж принципу, що і гербовий папір. У архіві зберігся наказ про розпорядження Павла І надіслати комерц-колегії шнурових книг в Одеську портову митницю на весь 1799 рік на суму 11 карбованців 68 копійок [6, арк. 1]. Важливо зазначити, що записи в митних книгах велися протягом року митними службовцями. Один із них був відповідальний, який опікувався за книгу і мав не тільки обов'язок належним чином заповнювати книгу, але й вести облік кількості використаного паперу для шнурової книги.

Крім митних книг до внутрішньої документації дослідниці В. В. Пиляєва відносить й митні виписки. За класифікацією автора митні виписки, у свою чергу, поділялись на: привізні виписки — виписувались на товар, який привозився до порту;

відпускні виписки — виписка на товар, що вивозився; заявочні виписки — засвідчували факт привозу товару в порт до його продажу і сплати мита; залікові виписки — засвідчували, що купець сплатив частину мита, а наступну частину мусив оплатити після продажу товару; відпускні виписки — видавалися купцям, які при вивезенні товару зі свого міста не сплатили частину мита; «от'явка» — товари, що залишалися не проданими, йшли на повторну реєстрацію [12, С. 21].

З огляду дослідження В. Г. Балковою зазначається, що після реалізації товару виписки здавалися в митницю, де вони зшивалися в стоси. Вони звірялися з інформацією реєстраційних книг виписок, що давало можливість проводити перевірки [1, с. 20]. Митні виписки були важливим документом у сфері організації Одеської митної справи. Вони засвідчували факт походження товару, а також звільняли купця від портової сплати платежів.

Митні книги та митні виписки є історичним джерелом, оскільки допомагають зрозуміти, в першу чергу, історію розвитку одеської митної справи з економічної точки зору. За архівними матеріалами кінця XVIII століття щорічно до Одеської портової митниці надходило розпорядження від комерц-колегії. Відповідно із внутрішньої документації щороку необхідно було відправляти поштою ряд справ, які повинні були заповнюватися протягом року одеськими митними службовцями. Інколи певні документи необхідно було переписувати, оскільки вимагалось не просто надіслати перелік документів, але й в наказах вказувалося в яких кількостях паперу необхідно було надіслати той чи інший документ.

В такому випадку митним службовцям доводилось переписувати велику кількість документації для того, щоб не було правок, а також щоб документи були оформлені по стандартах централізованої митної справи, запровадженої за часи Павла І.

Нерідко таке переписування займало багато часу і подання звітної документації до комерц-колегії надходило з запізненням. Траплялося, що не всі документи, які відправлялися, були надіслані або підписані. Тому папери поверталися з зауваженням [5, арк. 142].

За матеріалами ДАОО, щороку до порту надходив наказ про подання щорічної звітної документації, яку готували одеські

митні службовці. До документів, які необхідно було відправити комерц-колегії, відносились: корабельний журнал, документи на привозні та відпускні товари, записки по стягненню мита з привезених товарів, записка про відпускні товари, звіт по всіх стягненнях мита, записки про витрати державної казни, записки про витрати гербового паперу, записка про загальну суму на витрати гербового паперу, записка про конфіскований товар, записка про канцелярські витрати, записка про утримання карантину, витрати на карантинну вежу, рапорти та відомості про державну скарбницю і товари [5, арк. 176].

В результаті опрацьованих архівних матеріалів, що збереглися до сьогодення в Одесі, важливо відмітити, що саме з кінця XVIII століття зростає роль внутрішньої документації. В Одеській портовій митниці обслуговувався документопотік за допомогою інспектора всередині установи. При отриманні в портову митницю документи реєструвалися, їм присвоювався номер, ставилася дата, в реєстраційному журналі передавався зміст документа і зазначалося, кому він виданий для виконання. До внутрішньої документації відносяться також документи, що виникли в ході підготовки справи до розгляду, протоколи і журнали засідань.

Заключну групу ділових матеріалів Одеської портової митниці складає вихідна документація. У ДАОО по матеріалах кінця XVIII століття збереглися цілі справи чернеткового варіанта митного діловодства, які належали перу митних інспекторів. Копії цих документів розсилалися по всіх митних установах, в тому числі і до Одеської портової митниці. Невідправлені листи посадових осіб, чорнові варіанти списку службовців та їх оклади. Весь ряд вихідної документації робить особливий внесок у дослідження історії діловодства Одеської портової митниці. Матеріали, що збереглися до тепер, допомагають вивчати багато аспектів одеської митної справи.

У ході опрацювання матеріали вихідної документації по митному діловодству можна розглядати з двох сторін. З одного боку, чернетки можуть бути достовірним джерелом. Оскільки несуть у собі приховані статистичні дані звітної документації і на той час могли б бути некоректними для їх оприлюднення перед Сенатом та комерц-колегією. В такому випадку одеські митники приховували певну інформацію та переписували до-

кумент заново. З іншого боку, невідправлені документи або повернуті до Одеської митниці несуть у собі помилки, що без допомоги інших груп документів не можуть давати достовірності в дослідженні.

Усі папери з початку існування Одеської митниці зберігалися в кабінетах начальників та інспекторів. Під впливом постійного документообігу в результаті накопичення великої кількості паперів часто митна документація губилася, необхідні папери ставало важко відшукати серед застарілих. Тому від 17 травня 1799 року одеському митному інспектору С. В. Зельдергарну було надіслане розпорядження начальника митної служби М. М. Кір'якова. В листі зазначалося про створення в канцелярії окремого приміщення для зберігання застарілої документації протягом трьох років. Після закінчення терміну зберігання застарілу митну документацію передавали на зберігання архіваріусу [11, арк. 24]. Отже, упорядковувати митну документацію на важливу і застарілу або ж переписану з чернеток стало легше завдяки створенню архіву при митній установі.

Таким чином, якщо порівнювати розвиток діловодства митниць Російської імперії з діловодством Одеської портової митної служби, то в кінці XVIII століття російська державність була сформована в епоху абсолютної монархії, що призвело до посилення бюрократизації державного управління. У сфері митної справи упорядкування діловодства призвело до знищення внутрішніх митниць, переорієнтації митної справи з внутрішнього оподаткування на регулювання зовнішньої торгівлі, розпочалась активна боротьба з підробками документів та контрабандою, встановлювався в митних установах постійний штат службовців. Ефективним інструментом проведення всіх цих принципових змін стало митне законодавство, яке вперше сформувалося як складно організована ієрархічна система нормативно-правових актів.

Можна було б розглянути появу централізованого і уніфікованого одеського митного діловодства з посиленням системи не тільки зі сторони бюрократизації, але й модифікації — заміни, видозміни, перетворення в системі діловодства. Звичайно модифікація відбувалась в результаті появи нових наказів та розпоряджень, але таке твердження для кінця XVIII століття буде

не досить вірним, оскільки реорганізація митного діловодства все ж таки була направлена на контроль зовнішньої торгівлі, зловживання митних службовців своїм робочим становищем та уникнення підробок документації і тому на першому місці відбувалося посилення бюрократизації, разом з чим проходили видозміни в самих паперах.

Для Одеської портової митниці введення посиленої бюрократизації в діловодстві необхідно розглядати з двох сторін. Взагалі під бюрократизацією розуміють структуру організації, для якої характерною є чітка управлінська ієрархія, правила і стандарти, показники оцінки роботи, принципи найму, що ґрунтуються на компетенції працівника.

Отже, з одного боку, перехід одеського митного діловодства в систему бюрократизації для кінця XVIII століття є в межах норми: введення друкованих бланків скорочувало час роботи митних службовців; система контролю від підробок документації зменшила кількість надходження фальшивої документації до Одеської митниці; звітна документація дала можливість контролювати економічні обороти, що проходили через митницю; вносився певний порядок у веденні документообігу.

З іншої сторони, на нашу думку, створена бюрократизація в одеському митному діловодстві — це формальна імітація якісної роботи митниці для того, щоб повністю упорядковувати та контролювати Одеську митницю. Більш того, бюрократичне управління Російської імперії в кінці XVIII століття призвело до того, що спочатку ця система була призначена для найбільш зручного і вигідного досягнення цілей в організації діловодства митниці, а згодом бюрократизація почала гальмувати прогресивні процеси розвитку діловодства. Із документів ДАОО стає зрозумілим, що проблеми, які виникали в процесі документообігу Одеської митниці, вирішувались строго відповідно до встановлених законодавчих норм без урахування ситуації, що склалася. Важливим недоліком для одеського митного діловодства кінця XVIII століття було: розосередження охоронних норм, що закріплювали відповідальність за порушення митних правил, з широкого кола законодавчих актів; відсутність протягом тривалого часу єдиних підходів до одеського митного діловодства, її служби і її нормативного регулювання, збереження регіональної своєрідності в цих питаннях.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним, на наш погляд, є подальша наукова розробка окремих етапів історії одеського митного діловодства та її комплексне вивчення протягом XIX — XX століть.

Література та джерела

1. Балковская В. Г. Организация таможенного делопроизводства в Российской империи в XVIII веке / В. Г. Балковская // Вестник Саратовской государственной юридической академии. — 2012. — № 5 (88). — С. 17–22.
2. Блинов Н. М. Таможенная политика России X–XX веков / Н. М. Блинов. — М.: Русина, 1997. — 270 с.
3. Вородюхин С. Е. Специфика гербового устава / С. Е. Вородюхин // Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина. — 2014. — № 3. — С. 119–126.
4. Головка Ю. І. Зберігання службової документації в архівах митних установ Південної України (1776–1819) / Ю. І. Головка // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII–XIX ст. — 2003. — Вип. 7. — С. 209–215.
5. Державний архів Одеської області (далі — ДАОО). — Ф. 88. — Оп. 1. — Спр. 11. — арк. 367.
6. ДАОО. — Ф. 88. — Оп. 1, — Спр. 12. — Арк. 9.
7. ДАОО. — Ф. 88. — Оп. 2. — Спр. 2. — Арк. 33.
8. ДАОО. — Ф. 88. — Оп. 2. — Спр. 4. — Арк. 55.
9. ДАОО. — Ф. 88. — Оп. 2. — Спр. 19. — Арк. 89.
10. ДАОО. — Ф. 88. — Оп. 2. — Спр. 20. — Арк. 350.
11. ДАОО. — Ф. 214. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 52.
12. Пиляева В. В. История таможенного дела и таможенной политики / В. В. Пиляева. — М.: Litres, 2017. — 841 с.
13. Смольянинов К. Н. История Одессы / К. Н. Смольянинов. — Одесса: Гор. тип., 1895. — 284 с.
14. Таможенный устав, 1 декабря 1755 г. — С.-Петербург: печатано при Сенате, 1755. — 22 с.

Надійшла до редакції 03.01.2020 року